

معرفی کتب خطی دواوین حافظ در
کتابخانه‌های سلطنتی سابق، ملی تبریز،
آستان قدس رضوی، وزیری یزد و
کتابخانه ملی

کتابشناسی نسخ خطی دیوان حافظ

بیشترین تعداد نسخ خطی فارسی را در
کتابخانه‌ها و موزه‌های جهان در مقایسه با سایر نسخ
موجود، دیوان خواجه حافظ شیرازی شاعر گرانقدر
ایران زمین تشکیل می‌دهد، که نشانگر ارادت و عشق
و شیفتگی کاتبان و دوستداران خواجه شیراز در طول
تاریخ بعد از مرگ حافظ است.

بعد از وفات خواجه حافظ (۷۹۱ یا
۵۷۹۲ هـ.ق) چه بسیار شاعرانی که درباره‌ی وی تتبع
کردند و متفکرانی که بر دیوانش شرح و تفسیر نوشتند
و چه بسیار کاتبانی که دیوانش را کتابت کردند و
مصوران و مذهبانی که نقش آفرین دیوان حافظ
شدند. هر کاتب و مصور و مذهب معروف و
غیرمعروفی، بخصوص در ادوار تیموری و صفوی،
رغبتی تام و میلی زیاد به استنساخ نسخه‌هایی از
دیوان حافظ بصورت مصور و مذهب را داشته‌اند و
آثارشان نیز کم و بیش زینت بخش کتابخانه‌ها و
موزه‌های ایران و دنیا است.

سازمان یونسکو در رابطه با ششصدمین سال
وفات خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی
تصمیم به چاپ و ترجمه دیوان حافظ به چهار زبان را
گرفته است تا با انتشار آن دینی را نسبت به این
متفکر و شاعر بزرگ ادا کرده باشد.

حال که این بزرگداشت ادبی تحت انگیزه تقارن
تاریخی ششصدمین سال وفات خواجه برگزار میشود
و دیوان وی پس از چاپ‌های متعددی که از زمان
تاریخ صنعت چاپ سنگی و سربی در ایران و کشور
هندوستان از آن بعمل آمده است، مجدداً چاپ
می‌شود، انشاء الله اولیای امور فرهنگی یونسکو
حداقل از جنبه هنر خوشنویسی و تذهیب، پیشینیان
ما را مدنظر داشته و آثار سیر و گشت این هنرمندان
آرمیده در خاک را در دیوان حافظ زنده کرده باشند
و هنرمندان عصر حاضر و دوستداران هنر را نیز
برخوردار و بهره‌یاب از مزایای هنری آن کنند.

دیوان حافظ از کتبی است که به هر تعداد چاپ
و منتشر شود با کمبود و نایابی روبرو خواهد بود. از
تعداد انتشار دیوان حافظ وسیله یونسکو خبری بدست
داده نشده است. امید است انتشار دیوان حافظ
وسیله یونسکو در حدی باشد که کام تشنه عاشقان
ادب پارسی و شعر حافظ را سیراب کند.

نسخ خطی معرفی شده در این مقال مربوط به
کتابخانه‌های سلطنتی سابق، ملی تبریز، آستان قدس
رضوی، وزیری یزد و کتابخانه ملی است. امید است
در جا و فرصتی دیگر بقیه نسخ خطی دیوان حافظ
معرفی حافظ دوستان گردد.

تصویر نقاشی حافظ و ابواسحاق اینجو

نسخ خطی دیوان حافظ در کتابخانه سلطنتی سابق^۱

۱. شماره ردیف ۱۵۴، شماره دفتر ۳۲۶

اسم کتاب: دیوان حافظ، قطع: ربعی بابعد
۱۸/۵×۱۱ سانتی متر، کاغذ: اصفهانی، خط: شکسته
نستعلیق، کتابت خوش عالی، اسم کاتب و تاریخ
کتابت: بدون نام کاتب بتاریخ ۱۱۲۲ هجری قمری.
توضیحات: مقدمه منشور گلندام، قصائد، غزلیات،
مشنوی، مغنی نامه، مقطعات، رباعیات، و درخاسته
دیباچه منشور؛ تاریخ تحریر ۱۲۱۱ ذکر شده که بنظر
میرسد اشتباه کتابتی است.

پشت صفحه اول: نوشته شده (مطابق ثبت کتابچه
کتابخانه مبارکه است ۱۲۸۲) سجع مهر حسین بن
هدایت الله، محمدرضا الحسینی، مشیرالسلطنه ۱۳۲۲؛ و
در ذیل صفحه آخر دیوان امهار و یادداشتهائی بنظر میرسد
که عمداً محو کرده اند.

صفحات: سرآغاز مقدمه منشور و غزلیات هر کدام یک
سرلوح مذهب مرصع بسیار خوب و بین سطور این
صفحات طلااندازی دندان موشی است. تمامی صفحات
مجدول کمندار زرین بند مشکلی است، حواشی تمامی
صفحات مزین و منقش به ریشه گل و برگهای زرین و
رنگین است. بین مصرعها جدول طولی بند زرین مذهب
و سرآغاز هر قطعه شعر و جدول تزئینی مزین به ریشه
گل و شاخه های طلائی و الوان دارد.
تعداد صفحات: دارای ۳۳۵ صفحه که هر صفحه
۱۶ سطر کتابت دارد.

آغاز: بسمله. حمد بیحد و ثنای بیعدد و ستایش
بی قیاس حضرت خداوندی را که جمع دیوان حافظان
ارزاق بتسلط سلطان ارادت و مشیت اوست...
بسمله....

سپیده دم که صبا بوی بوستان گیرد
چمن ز لطف هوا نکته بر چنان گیرد

شمیم نکهت گل در چمن تنق بندد
افق ز عکس شفق رنگ گلستان گیرد
پایان:

نه دولت دنیا به ستم میارزد
نه لذت و هستیش به الم میارزد
نه هفت هزار سال شادی جهان
با محنت هفت روزه غم میارزد

تمت الکتاب بعون الملك الوهاب، دیوان خواجه
حافظ شیرازی رحمه الله، بتاریخ شهر ربیع الاول سنه
۱۱۲۲.

جلد: مقوای روکش تیماج عنابی، مجدول شطرنجی
گل اشرفی زرین؛ اندرون جلد: کاغذ ابری زیتونی
رنگ.

۲- شماره ردیف ۱۵۵ شماره دفتر ۳۶۹

اسم کتاب: دیوان حافظ؛ قطع: وزیری بابعد
۲۷×۱۷/۵ سانتی متر؛ کاغذ: متن و حاشیه، متن
خانبالغ، حاشیه سمرقندی نخودی رنگ شجری و
تشعیرسازی؛ خط، اسم کاتب و تاریخ کتابت: ندارد.
توضیحات: با مقدمه منشور گلندام و قصائد، غزلیات،
مخمسات، ساقی نامه، ترجیعات، مشنویات، رباعیات،
مقطعات تنظیم شده است. این نسخه نفیس دارای خط
خوش (شاه قاسم)؟ و تذهیب عالی است و در چند
موضع افتادگی دارد و نیز قسمتی از اوراق را نامرتب
صحافی کرده اند.

پشت صفحه اول: امهار و یادداشتهائی که نشانه
تاریخ ورود بکتابخانه و همچنین نام متملکین سابق
نسخه است به کلی محو و بطرز ناپسندی زدوده اند. حتی
نام فتحعلیشاه قاجار را هم در تزیین طلائی محو کرده اند.
این نسخه از صندوق خانه به کتابخانه منتقل شده است.
صفحات: مجدول به زر و رنگارنگ است. حواشی
دارای تشعیرسازی به نقوش پرندگان و حیوانات و در
برخی صفحات شجری و گل افشانی های زرین دارد.
سرآغاز مقدمه منشور، غزلیات، مخمسات هر کدام یک

سرلوح مذهب مرصع بسیار عالی دارد که در زمینه طلائی ترنج ذیل سرلوح ها نام کتاب و دیباچه را بقلم نستعلیق و سفیداب زوج تحریر مشکئی نگاشته اند و صفحات اول و دوم آنها بین السطور طلااندازی دندان موشی زوج تحریر مشکئی است و جداول بین اشعار تسمه اندازی لاجوردی مزین به ریشه و گل و برگ طلائی. مطلع و مقطع غزلیات - مخمسات - دارای کتیبه و لوح های زمینه طلائی تزئینی است. مابقی صفحات دارای متن بدون تزئین است.

تعداد صفحات: دارای ۴۴۲ صفحه و هر صفحه ۱۵ سطر کتابت دارد.

آغاز: حمد بحد و ثنای بیعد و سپاس بی قیاس حضرت خداوندی را که جمیع دیوان حافظان ارزاق به پروانه سلطان ارادت و مشیت اوست.
پایان:

شد عرصه زمین چو بساط ارم جوان
از برتوسعادت شاه جهانیان
به هفتصد ونود و یک ز هجرت نبوی
جهان عز و شرف در جوار رحمت شد
یگانه سعدی ثانی محمد حافظ
از این سراچه فانی بدار رحمت شد
جلد: مقوای روکش چرم ساغری مشکئی وسط ترنج و چهار نیم ترنج و چهار لچک ترنج ضربی جاسازی شده، زمینه طلائی گل برجسته زرشکی رنگ. اندرون جلد: تیماج زرشکی رنگ مجدول به زر.

۳- شماره ردیف ۱۵۶، شماره دفتر ۳۶۸
اسم کتاب: دیوان حافظ، باندازه ۴۰×۲۵/۵
سانتیمتر، جلد مقوای روغنی متوسط بوم رزک، ترنج و سرترنج و گوشه بوم سبز گل و بوته نقاشی، اندرون بوم سرخ ترنج و سرترنج و حاشیه بوم سبز بوته اندازی مبتدل، اندرون جلد و حاشیه کاغذ سمرقندی الوان، بین سطور طلااندازی، هر صفحه حاشیه دارد. یکی باریک که تشعیرسازی است، یکی عریض که عموماً حلکاری

خوش منقش بنقوش مختلف است. نقش حاشیه صفحه اول جدید است. دو صفحه اول بین سطور و مصراعها طلااندازی منقش و چهار لوح کوچک مذهب مرصع و یک سرلوح مذهب مرصع عالی دارد. ۳۷۶ صفحه، هر صفحه ۱۴ سطر، هر سطر یک بیت، خط نستعلیق دو دانگ متوسط، رقم حکیم رکن الدین مسعود، تاریخ تحریر سال ۱۰۳۹.

نسخه مشتمل است بر: غزلیات (مرتب)، قصائد، مقطعات، ساقی نامه ها، مثنویها، رباعیات.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها

پایان:

من جهد همی کنم قضا میگوید
بیرون ز کفایت تو کاری دگرست

بتاریخ روز چهارشنبه منتصف شهر شعبان سال هزار و سی و نه دو دارالخلافه آگره حماها الله عن الافات و المکاره سمت اختتام رفت بدستیاری قلم شکسته رقم بنده عاصی، کثیر المعاصی، کمترین مخلوقات الهی، حکیم رکن الدین مسعود الشهیر بحکیم رکننا غفر الله ذنوبه و ستر الله عیوبه بحق محمداً وآله و عترته الطیبین...

کلکم خطی چو آب روان سر بصفحه داد
گفتم بروی خاک بماند نشان من
جساجا زرتبه قلم من سخن کنند
جائی فتاده هر قلم استخوان من
لکاتبه الضعیف حکیم تجاوز الله تعالی عن سیاته
والسلام تم.

چهار موضع بعد از صفحه ۵۹، ۱۸۹، ۲۱۷، ۲۴۳
لا اقل یک ورق ساقط دارد.
انتقالی از کتابخانه اندرون.

۴- شماره ردیف ۱۵۷، شماره دفتر ۳۶۷
اسم کتاب: دیوان حافظ؛ قطع: رحلی باباعد
۳۴×۲۰/۵ سانتی متر؛ کاغذ: متن و حاشیه - متن

بخارانی نخودی رنگ زرافشان، حاشیه سمرقندی؛ خط: نستعلیق نیم دودانگ، کتابت جلی بسیار خوب؛ اسم کتاب و تاریخ کتابت: ندارد؛ توضیحات: نسخه از غزلیات (مرتب) مخمسات، مقطعات، ساقی نامه، مثنوی، رباعیات تشکیل شده است.

پشت صفحه اول: نوشته‌ایست باین شرح (دیوان حافظ از بابت پیشکش صف‌شکن خان بتاریخ پانزدهم شعبان المعظم چهاردهم جلوس همایون عالم گیر، تحویل محمد منصور مقرر شد قیمت سیصد اشرفی). سجع مهری (مرید پادشاه عالم گیر سیدعلی حسینی ۱۰۶۹). سجع مهری (المهدی من هدایت ۱۱۵۳) میرزا مهدیخان نادری است. نوشته دیگری باین شرح (دیوان خواجه حافظ بخط خوش بتاریخ شهر ربیع الاول ۱۲۳۲ از عرض کتابخانه مبارکه شاهنشاه روحی و روح العالمین فداه گذشت، نوشته معمول کتابخانه). سجع مهر مشیرالسلطنه ۱۳۲۲.

صفحه اول و دوم: مجدول به زر و لاجورد است. حواشی این دو صفحه منقش و مذهب است به سر ترنجهای زمینه طلائی با تزئینات و دندان موشی لاجوردی، متن این دو صفحه هرکدام هفت مصرع از آغاز غزلیات است که بین السطور آنها طلائندازی دندان موشی با گل افشانیهای الوان دارد چهار کتیبه مذهب منقش دو در پیشانی و دو در ذیل در این دو صفحه نقش شده است که در پیشانی صفحه اول و دوم قسمتی از تذهیب افتادگی داشته و وصالی هم شده است. در تارک صفحه اول در میان یک ترنج زمینه طلائی نام فتحعلیشاه قاجار بخط نستعلیق و به سفیداب نوشته شده و در کنار آن سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار ۱۲۷۴ مشاهده میشود.

مابقی صفحات: مجدول زرین و رنگین است، حواشی بدون تزئین. اشعار متن بوسیله جداول طولی بند زرین بدو مصرع تقسیم شده است.

تعداد صفحات: دارای ۳۹۵ صفحه هر صفحه ۱۴

سطر کتابت دارد.

آغاز:

الایا ایها الساقی ادرکاساً وناولها

که عشق آسان نمود اولی افتاد مشکله

پایان:

هفتصد ونود ویک بحکم لم یزلی

جهان فضل و هنر در جوار رحمت رفت

یگانه سعیدی ثانی محمد حافظ

از این سراچه فانی بیاغ جنت رفت

جلد: مقوای روکش چرم مشکی ساغری، وسط ترنج

دو سر ترنج و چهار لچک ترنج ضربی گل و غزال.

اندرون جلد. چرم عتایی مجدول به زر.

۵- شماره ردیف ۵۸، شماره دفتر

اسم کتاب: دیوان حافظ، باندازه ۲۲/۵×۱۴

سانتی متر، جلد مقوای روغنی ممتاز بوم زرک ترنج و

سرترنج بوم مشکی که در ترنجهای تصویر زن جوانی

نقاشی شده است، حاشیه بوم آلبالویی بوته ریزه نقاشی،

اندرون بوم مشکی تصویر زن جوانی، با شاخ و شکوفه

مذهب، حاشیه بوته ریزه نقاشی، صفحات متن و حاشیه

شده، کاغذ متن قطعه ختائی، کاغذ حاشیه فرنگی و

مهره کشیده و بین سطور تماماً طلائندازی و بین مصراعها

تسمه مذهب منقش، سرسخنها عموماً مذهب مرصع،

جای عنوانها طلا کشیده خالی، حواشی یک جدول

دندان موشی مذهب، دو صفحه اول متن و حاشیه بین

سطور طلائندازی، نقش، حاشیه بوته اندازی مذهب عالی

که در چهار ترنج روی متن لاجورد بوته اندازی بخط ثلث

خوش بزر، نام و القاب ناصرالدین شاه نوشته شده؛ یک

سرلوح مذهب عالی که در کتیبه آن بشرح حاشیه در

ترنجی عنوان کتاب نوشته شده، تزئینات متن کتاب

قدیم و تزئینات حاشیه جدید و ظاهراً به امر ناصرالدین

شاه نسخه مرمت و تزئین آن تکمیل شده است. ۳۷۰

صفحه، هر صفحه ۱۲ سطر، هر سطر یک بیت ۷۲

میلیمتری، خط نستعلیق کتابت عالی، بدون رقم و تاریخ

تصویر دو بیت از یک غزل حافظ بخط میرعماد.

تحریر (نیمه دوم قرن دهم تا نیمه اول قرن یازدهم).
نسخه مشتمل است بر: غزلیات (مرتب)، مقطعات،
دوربایعی.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها

انجام:

ما عاشق ورنه دست عالم سوزیم
با ما منشین وگرنه بدنام شوی
بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و پشت
صفحه اول مهر او را دارد.

۶- شماره ردیف ۱۵۹، شماره دفتر ۳۶۵

اسم کتاب: دیوان حافظ، باندازه ۲۵/۳×۱۵/۳
سانتیمتر، جلد ساغری مشکی ترنج و نیم ترنج و سرترنج و
گوشه منگنه، حاشیه منگنه مذهب جدید، صفحات متن
و حاشیه قطعه سازی کاغذ ختائی، جدول زرین،
حواشی الوان حلکاری و تشعیرسازی عالی، سرغزلها
مذهب، جای عنوانها بیاض، یک سرلوح مذهب مزدوج
عالی که در کتیبه آن روی متن زر «بسمله» نوشته شده
است؛ ۳۹۰ صفحه، هر صفحه ۱۴ سطر، هر سطر یک
بیت ۸۰ میلیمتری، خط نستعلیق کتابت جلی عالی، رقم
شاه قاسم، تاریخ تحریر سال ۱۰۱۰ ه. ق.
غزلیات (مرتب)، مثنویها، ساقی نامه ها، ترجیع و
ترکیب بند مقطعات، رباعیات.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها

پایان:

چون گرم شود زباده ما را رگ ویسی
منت نبریم یک جواز حاتم طی
تمت الکتاب بعون الملك الوهاب فی غره شهر
ذیحجه ۱۰۱۰ ه. ق، کتبه المذنب شاه قاسم غفر ذنوبه،
به سال ۱۲۵۱ وارد کتابخانه ناصرالدین شاه هنگام

ولیعهدی او شده است و در پشت صفحه اول و آخر
یادداشت و تصویر سیاه قلم بخط ناصرالدین شاه با مهر
ولیعهدی او دارد.

بسال ۱۲۸۲ از عرض کتابخانه گذشته و در حاشیه
صفحه اول مهر ناصرالدین شاه را دارد.

۷- شماره دفتر ۱۶۰

اسم کتاب: دیوان حافظ، باندازه ۲۹×۱۷/۵
سانتیمتر، جلد مقوای روغنی ابره چلوار خوش بوم زرد
بوته اسلیمی، حاشیه بوم مشکی بوته مذهب، اندرون بوم
ماشی بوته و جدول مذهب، صفحات متن و حاشیه،
کاغذ متن اصفهانی، حاشیه عریض فرنگی و حاشیه
باریک آتشی رنگ با دو جدول کمند زرین، دو صفحه
اول و دو صفحه در میان کتاب بین سطور طلااندازی و
حاشیه بوته اندازی مذهب منقش، دو سرلوح مذهب
مرصع خوش، ۲۹۵ صفحه، هر صفحه ۱۸ سطر، هر سطر
یک بیت ۸۸ میلیمتری، خط شکسته نستعلیق خوش
کتابت، رقم محمد محمدی کاتب السلطان فراهانی،
تاریخ تحریر سال ۱۲۳۶ ه. ق.

نسخه مشتمل بر: غزلیات، ساقی نامه ها، رباعیات.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها

پایان:

خاموش نشین که وقت خاموشی تست
دم در کش و جام عشق را پر می کن
کتبه کاتب الحضرت السلطانی محمد مهدی
الحسین الفراهانی، سنه ۱۲۳۶ مأتین وثلاث وست بعد
الف من الهجرة النبویه مهاجرها الف سلام وتحیه.
بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و در
حاشیه صفحه اول مهر او را دارد.

۸- شماره ردیف ۱۶۲، شماره دفتر ۳۵۸

اسم کتاب: دیوان حافظ، قطع: وزیرری بابعد
۵/۲۲×۳۲/۵ سانتی متر، کاغذ: قطعه فرنگی حنائی

آهار مهره کشیده، متن غبار زرافشان. خط: نستعلیق نیم دو داینگ، کتابت بسیار خوب. اسم کاتب و تاریخ کتابت: ادیب، بدون ذکر تاریخ.

مذهب: آقا میرزا یوسف مذهب.

توضیحات: شامل مقدمه منثور، قصائد، غزلیات، ترجیعات، مخمسات، مقطعات، معنی نامه، رباعیات، مثنویات است.

این نسخه بنا به خواهش و سفارش آقا میرزا یوسف مذهب توسط ادیب کتابت شده و تذهیبات این نسخه از سفارش دهنده است که به سبک کار شیراز و ممتاز و بسیار ظریف میباشد.

پشت صفحه اول: نوشته شده (مطابق ثبت کتابچه کتابخانه مبارکه است ۱۲۸۲) سجع مهر محمدرضا الحسینی، حسین بن هدایت الله.

صفحه اول و دوم: مجدول کمندکشی زرین و رنگین است حواشی این دو صفحه مذهب و مرصع ممتاز است در زمینه طلائی و لاجوردی با تزئینات بسیار ظریف با تحریر مشکی. متن این دو صفحه بین السطور طلااندازی، دندان موشی، زوج تحریر مشکی، با گل افشانیهای الوان دارد. در پیشانی صفحه اول یک سرلوح مذهب مرصع ممتاز دارد.

صفحه سی و سوم و سی و چهارم و مابقی صفحات: سرآغاز غزلیات. این دو صفحه هم دارای تزئینات و تذهیب ممتاز بشرح صفحه اول و دوم است. مجدول کمنددار زرین و رنگین است، حواشی بدون تزئین، حواشی متصل به متن تسمه اندازی زرین دارد. اشعار بوسیله جداول طولی بند زرین و مشکی بدو مصرع تقسیم شده است.

تعداد صفحات: ۵۱۱ صفحه و هر صفحه ۱۴ سطر کتابت دارد.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحیم. حمد و ثنای بیعد...
سپیده دم که صبا بوی بوستان گیرد
چمن ز لطف هوا نکته بر جنان گیرد

پایان:

گل گفت اگر دستگهی داشتمی
بگریختمی اگر رهی داشتمی
در بی گنهی چنین مرا می سوزند
ای وای اگر گنهی داشتمی

تمت الکتاب بعون الملک الوهاب، حسب الخواش عالیجناب... آقا میرزا یوسف مذهب دیوان بلاغت ترجمان لسان الغیب خواجه شمس الدین محمد الحافظ الشیرازی طبیب الله تربیته به ید اقل السادات سمت تسوید و تحریر پذیرفت، کتبه الادیب... جلد: مقوای روکش تیماج مشکی بطرح کتیبه ای، منقش است به پیچک و گل و برگهای نقره ای وسط یک گل ترنج و دو نیم ترنج مختصر منگنه ای طلائی. اندرون جلد: کاغذ ابری الوان.

۹- شماره ردیف ۱۶۳، شماره دفتر ۳۵۷

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیری بابعاد ۲۷×۱۷ سانتی متر. کاغذ: متن و حاشیه، متن دولت آبادی، حاشیه فرنگی فیروزه ای مذهب. خط: نستعلیق، کتابت خفی بسیار عالی.

اسم کاتب و تاریخ کتابت: احمد بن الحسین خان بن الحاج محمدرضا خان صدر اصفهانی، بتاریخ ۱۲۷۷ هجری قمری.

توضیحات: تقسیمات این دیوان مشتمل بر مقدمه منثور، قصائد، غزلیات به ترتیب قوافی، مخمسات، ساقی نامه، مقطعات، مثنویات و رباعیات میباشد. این نسخه بدستور ناصرالدین شاه قاجار کتابت شده است و از لحاظ رسم الخط و تذهیب و ترصیع و تجلید یکی از نسخ بسیار زیبا و شکیل است.

پشت صفحه اول: نوشته شده است (مطابق ثبت کتابچه کتابخانه مبارکه است ۱۲۸۲) و سجع مهر حسین بن هدایت الله، محمدرضا الحسینی، مشیرالسلطنه (۱۳۲۲).

صفحات: مجدول کمنددار زرین و رنگین است.

حواشی کلیه صفحات مذهب به گل و بوته‌سازیه‌های بسیار زیبا با تحریر مشکی و طلای آتشین و سبز است. بین السطور کلیه صفحات طلااندازی دندان‌موشی است، جداول طولی بند زرین که اشعار متن را بدو مصرع تقسیم کرده است، دارای ریشه برگهای طلائی است. حواشی متصل به متن، کلیه صفحات گل و برگ‌اندازی زرین دارد. مطلع و مقطع اشعار بوسیله کتبه‌های تزئینی از هم مشخص است. سرآغاز مقدمه منثور و غزلیات هر کدام دارای یک سرلوح مذهب مرصع بطرح سرترنج و ترنج خورشیدی بسیار عالی دارد. در پیشانی صفحه آخر این دیوان در میان ترنج طفرائی زمینه لاجوردی تزئینی، نام و لقب ناصرالدین‌شاه قاجار را بخط ثلث و بآب زر نوشته‌اند. دو صفحه مجدول تزئینی قبل از شروع دیوان نانوینس است.

تعداد صفحات: ۷۰ صفحه و هر صفحه ۱۴ سطر کتابت دارد.

آغاز: بسمله، حمد بحد و ثنای بیعد و سپاس بی‌قیاس خداوندی را که جمع دیوان حافظان اوراق به پروانه سلطان ارادت اوست.

**مقدری که ز آثار صنع کرد اظهار
سپهر و مهر و مه و سال و ماه و لیل و نهار
پایان:**

**حافظ ورق سخن سرائی طی کن
وین خامه تزویر و ریائی پی کن
خاموش نشین که وقت خاموشی تست
دم در کش و جام عیش را پر می کن**

برحسب امثال امر قدر مثال السلطان ناصرالدین شاه قاجار.. این غلام‌زاده آستان دولت آشیان احمد بن عبدالحسین خان بن الحاج محمدحسین خان صدر اصفهانی به تحریر این کتاب مستطاب حضرت سپهر رفعت اعلی را خدمت نمود. و فرغت فی الشهر المسعود ربیع الموعود سنه ۱۲۷۷.

جلد: مقوای روغنی بوته مشکی چهارگوشه، چهار

دسته گل الوان بسیار زیبا، وسط ترنج و دو سرترنج زمینه طلائی منقش به گل و بلبل. دو حاشیه زمینه عنابی ریشه گل و برگ ریز طلائی، بین دو حاشیه یک حاشیه بازوبندی زمینه مشکی ریشه گل و پیچک الوان و طلائی.

اندرون جلد: بوم آلبالوئی رنگ مذهب به پیچک و گل‌های پرطاووسی زرین، وسط ترنج تزئینی با تصویر رنگ و روغنی از حافظ، و دو سرترنج تزئینی با نقش رنگ روغنی از بناهای تاریخی اصفهان و یک حاشیه زمینه مشکی ریشه برگ طلائی.

۱۱- شماره ردیف ۱۶۴، شماره دفتر ۳۳۲

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: ربعی بابعاد ۲۱/۵×۱۳/۵ سانتی متر. کاغذ: فرنگ کبودرنگ زرافشان. خط: شکسته نستعلیق، کتابت خفی بسیار عالی. اسم کاتب و تاریخ کتابت: علی محمد شیرازی بتاریخ ۱۲۶۵ هجری قمری.

توضیحات: این نسخه شامل مقدمه منثور گلندام، قصائد، غزلیات به ترتیب قوافی، مثنویها، مقطعات، مخمسات، ترجیعات و رباعیات است. کاتب این نسخه برای شخصی که او را به عالیجاه و رفیع جایگاه و سایر عناوین متداوله خطاب کرده نوشته است که متأسفانه بعداً نام شخص هدیه‌گیرنده را محو کرده‌اند. این نسخه از لحاظ فن تذهیب و کتابت نسخه‌ای است زیبا و دلربا.

پشت صفحه اول: سجع مهر ولیعهدی مظفرالدین شاه قاجار (بر ملک ناصری ولیعهد، براربت نصر حق مظفر) و سجع مهر مشیرالسلطنه ۱۳۲۲.

صفحات: مجدول کم‌اندازی به زر و لاجورد است، دو صفحه سرآغاز، مقدمه منثور، قصائد، غزلیات دارای سه سرلوح مذهب مرصع ممتاز سبک کار شیراز، میلیله کاری بسیار زیبا دارد و حواشی آنها مذهب و منقش به طرحهای گوناگون بسیار عالی و لطیف است. بین السطور این صفحات طلااندازی دندان‌موشی و

جدول بین مصرعها تسمه اندازی مذهب و منقش است. مابقی صفحات بدون تزئین است. عناوین قصائد، مقطعات، مثنویها، مختصات، ترجیعات، رباعیات را برنگهای سرخ، نارنجی و سیلو کتابت کرده‌اند.

تعداد صفحات: ۲۷۹ صفحه و هر صفحه ۲۲ سطر کتابت دارد.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد و سپاس بی قیاس حضرت خداوندی را که جمیع دیوان حافظان ارزاق پروانه سلطان ارادت اوست.

پایان:

گل گفت اگر دستگهی داشتمی
بگریختمی اگر رهی داشتمی
من بی گنهم مرا چنین میسوزند
ای وای اگر من گنهی داشتمی

هوالمعزیز. به جهت پیشکش مجلس ارم مونس عالیجاه رفیع جایگاه... الموفق به توفیقات الملک الصمد المؤید به تائیدات فرد الاحد خانی عظیم الشانی منبع الجود... (نام شخص را که دیوان جهت او کتابت و پیشکش شده است در همین قسمت محو کرده‌اند). اقل الخلیفه علی محمد شیرازی به تحریر این دیوان معنوی الطایف الروحانیه، مخزن المعارف السلطانیه، شمس الدین محمد المتخلص به حافظ الشیرازی طیبه الله ثراه که اشعار آبدارش رشک چشمه حیوان و بنات افکارش غیرت افزای حور و غلمان... امید که مادام حدیث عشق مجنون و لیلا در السنه و افواه جهاتیان مذکور و قصه محبت یوسف و زلیخا در مجامع ساکنان عرصه امکان مشهور باشد. ایام عمر و دولت عالیجاه معظم الیه برقرار... بتاریخ شهر جمادی الاول ۱۲۶۵.

جلد: مقوای روغنی بوم طلائی مذهب منقش به اسلیمی و گل‌های ریز زرین و الوان، وسط ترنج و چهار لچک زمینه مشکی مذهب، حواشی مذهب مرصع و مزین به ریشه گل‌های ریز الوان.

اندرون جلد: بوم سرخ زرک مجدول و کمند دار

زرین با یک گل ترنج طلائی.

۱۱- شماره ردیف ۱۶۵، شماره دفتر ۳۲۵

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: رقعی به ابعاد ۲۳×۱۳ سانتیمتر. کاغذ: ترمه آهار مهره متن و حاشیه.

خط: شکسته نستعلیق، کتابت ممتاز و دلربا. اسم کاتب و تاریخ کتابت: محمدعلی نقیب شیرازی بتاریخ ۱۲۹۵ هجری قمری.

شکسته نستعلیق، کتابت ممتاز و دلربا. اسم کاتب و تاریخ کتابت: محمدعلی نقیب شیرازی بتاریخ ۱۲۹۵ هجری قمری.

توضیحات: مشتمل بر غزلیات، ساقی نامه، رباعیات، مثنوی، مقطعات، مخمسات که بدستور ظل السلطان فرزند ناصرالدین شاه کتابت و تنظیم و تزئین شده و به ناصرالدین شاه هدیه گردیده است. در سال ۱۳۰۵ هجری قمری و در آخرین دیوان قصیده‌ای است بمطلع

ای خدیوی که در انشای فرامین قضا

خط طغرای تو بر لوح قدر مشحون شد

که کاتب در مدیح ناصرالدین شاه قاجار و چگونگی خط آموزی خود و همچنین در خاتمه قصیده نام و لقب خویشتن و تاریخ تحریر نسخه را بزبان شعر سروده و چنین گفته...

کرد مرقوم محمدعلی ابن حافظ شاه

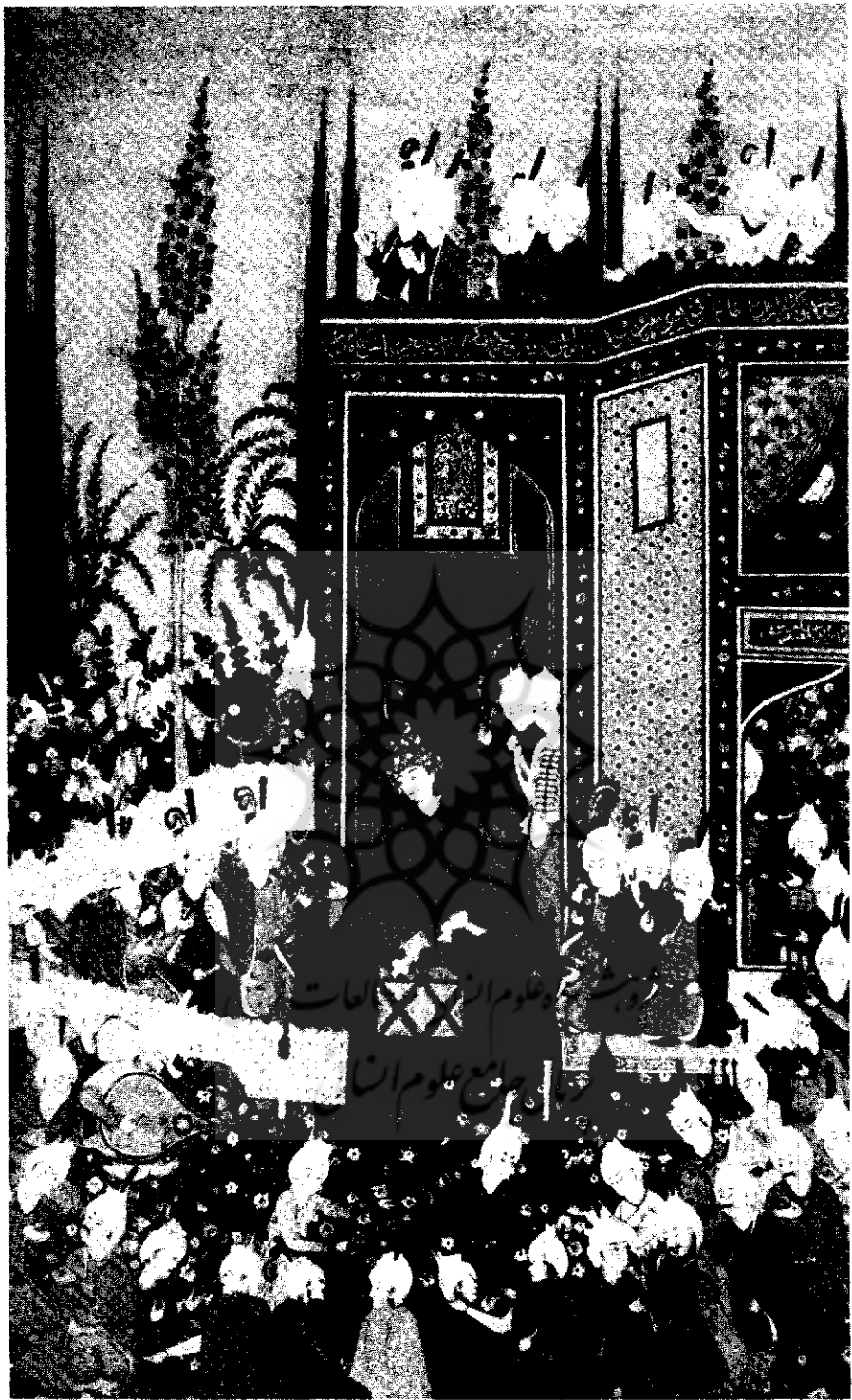
تا که در مخزن شه بحر گهر مخزون شد

ختم شد حافظ شاه از پی تاریخ نقیب

دید با حافظ شاه ای عجباً مقرون شد

فی شهر رمضان المبارک ۱۲۹۵.

پشت صفحه اول: نوشته‌ایست باین شرح (هو الله تعالی، دیوان خواجه حافظ پیشکشی حضرت والا شاهزاده ظل السلطان بتاریخ دوازدهم شهر ربیع الثانی یونت ثیل ۱۳۰۵ داخل کتابخانه مبارکه موزه اقدس ظل اللهی شد). خانه‌زاد حسین فراش خلوت ولد حاج امیر اصلا ن بیک حضور داشتیم. سجع مهر علی اکبر بن

نقاشی یک مجلس از دیوان حافظ کار سلطان محمد

حسین الحسینی، مشیرالسلطنه ۱۳۲۲.

صفحات: صفحه اول و دوم این نسخه تماماً

مذهب مرصع ممتاز کار شیراز و عمل میرزا یوسف مذهب باشی است که از لحاظ ریزه کاری و تلفیق رنگها و طرح ترنجها و گره سازی ها از بهترین و عالیترین تذهیبات و تزیینات نسخ خطی موجود است. بین السطور این دو صفحه و تمامی صفحات این نسخه طلائندی، دندان موشی زوج تحریر مشکی است. اشعار متن بوسیله یک جدول تزیینی مار پیچ طلائی بدو مصرع تقسیم شده است در دو طرف ابیات انتهای اشعار دو ترنج زمینه طلاپوش تزیینی بسیار زیبا طرح شده است. در پیشانی صفحه ۳۷۲ از این دیوان در میان سرترنجها زمینه لاجوری مذهب مرصع ممتاز نام و القاب ناصرالدین شاه قاجار به قلم ثلث و به آب زر نگاشته شده است.

تعداد صفحات: دارای ۳۷۴ صفحه و هر صفحه ۱۲

سطر کتابت دارد.

آغاز:

الایا ایها الساقی ادرکاساً وناولها

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکالها

پایان:

در هجر تو من ز شمع افزون گریم

مانند صراحی اشگ گلگون ریزم

چو ساغر بساده ام که از دل تنگی

چون ناله چنگ بشنوم خون گریم

جلد: مقوای روغنی بوم مشکی، مذهب و مزین به شاخه و برگهای مو و خوشه های انگور زرین. یک حاشیه زمینه زنگاری ریشه گل پر طاووسی زرین و حاشیه دیگر زمینه عنابی مار پیچ طلائی.

اندرون جلد: بوم مشکی مزین و مذهب به یک شاخه گل زنبق زرین و یک حاشیه ریشه گل و برگ زرین.

۱۲- شماره ردیف ۱۶۶، شماره دفتر ۳۲۷

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: ربعی بابعداد

۱۶×۱۰ سانتیمتر. کاغذ: اصفهانی. خط: شکسته

نستعلیق. کتابت خوش عالی. اسم کاتب و تاریخ کتابت: محمد عیسی بن محمد جعفر، بتاريخ ۱۱۹۹ هجری قمری.

توضیحات: تقسیمات این دیوان به شرح دیوان شماره دفتر ۳۲۶ میباشد.

پشت صفحه اول: سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار ۱۲۷۴، نوشته ای باین شرح (مطابق ثبت کتابچه کتابخانه مبارکه است): سجع مهر حسین بن هدایت الله محمدرضا الحسینی مشیرالسلطنه ۱۳۲۲.

صفحات: مجدول کمندکشی زرین با تحریر مشکی. حواشی تمام صفحات مذهب منقش به طرح های مختلف. از صفحه ۱ الی صفحه ۳۶ بین السطور طلائندی دندان موشی است. سرآغاز مقدمه منثور، قصائد، غزلیات دارای سه سر لوح مذهب متوسط است. اشعار بوسیله جداول طولی بند زرین که در برخی صفحات تسمه اندازی زرین است به دو مصرع تقسیم شده است.

تعداد صفحات: دارای ۴۷۰ صفحه و هر صفحه ۱۴ سطر کتابت دارد.

آغاز: مانند نسخه شماره دفتر ۳۲۶.

پایان:

چه روز بود که این نکته اختتام گرفت

که سور چرخ سعادت ازوبه وام گرفت

سخن که آمده بود از نهم سپهر برون

دگر بچرخ برین رفته وبه وام گرفت

تمت الادیوان اعجوبة البشر اظهر من الشمس والقمر خواجه حافظ محمد شیرازی افضله الله الی جوار قطب القیامه، روزیکشنبه هشتم شهر رجب المرجب سنه تسع وتسعون مائه بعد الف من هجرة النبویه صلی الله علیه وآله حرره العبد المذنب محمد عیسی بن محمد جعفر غفرالله ذنوبهما وستر عیوبهما.

جلد: مقوای روغنی بوم گل ماشی منقش به گل و

برگهای مختلف الوان، با دو حاشیه زمینه مشکی دانه مسیحی زرین بینهما یک حاشیه زمینه عنابی ریشه گل مینائی.

اندرون جلد: بوم عنابی زرک وسط یک شاخه گل زرگس و دو شاخه شکوفه الوان، یک حاشیه زمینه مشکی زنجیره طلائی.

۱۳- شماره ردیف ۱۶۷، شماره ۱۷۲۲

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیری به ابعاد ۲۲×۱۴ سانتیمتر. کاغذ: ترمه. خط: شکسته نستعلیق، کتابت خوب. اسم کاتب و تاریخ کتابت: ندارد.

توضیحات: نسخه شامل غزلیات به ترتیب حروف قوافی، ساقی نامه، لمعات، مخمسات، معنی نامه، مقطعات و رباعیات است. دو صفحه از بدایت دیوان حافظ و یک صفحه در خاتمت سه مجلس مینیاتور آب و رنگ بسیار خوب طرح و نقش است، که در کتیبه متن نقاشی صفحه دوم در زمینه لاجوردی بخط ثلث و بسفیداب چنین رقم رفته (بلغ العلی بکماله کشف الذجاء بجماله/ حسنت جمیع خصاله صلّو علیه وآله بتاریخ شهر ربیع الثانی) در این موضع تاریخ نقش آفرینی مینیاتور را محو کرده اند.

پشت صفحه اول: تاریخ ورود به کتابخانه مشخص نیست. سجع مهر کتابخانه دولت علیه ایران ۱۳۲۹.

صفحات: مجدول کمند کشی زرین زوج تحریر مشکی و لاجوردی، دو صفحه شروع دیوان یک سرلوح مذهب مرصع مزدوج بسیار خوب و حواشی مذهب به اسلیمی و گلهای زرین الوان دارد. بین السطور این دو صفحه طلااندازی دندانموشی و جداول طولی بین ابیات حلکاری و همچنین مقطع دوغزل مذهب است. مابقی صفحات بدون تزئین است.

تعداد صفحات: دارای ۴۲۲ صفحه و هر صفحه ۱۵ سطر کتابت دارد.

آغاز:

الایا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکها
پایان:

مردی، ز کسنسده در خبیرپرس
اسرار کرم ز خواجه قنبرپرس
گرنشنه فیض رحمتی ای حافظ
سرچشمه آن زساقی کوثرپرس

جلد: مقوای روغنی بوم، تریاکی منقش به گلهای تزئینی الوان در حاشیه زمینه عنابی و مشکی نقطه نشان زرین.

اندرون جلد: بوم عنابی مذهب به شاخه و برگ موو خوشه انگور، یک حاشیه زمینه مشکی ریشه گل و برگ الوان.

۱۴- شماره ردیف ۱۶۸، شماره دفتر ۱۷۲۸

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: ربیعی باباعد ۲۱×۱۳/۵ سانتی متر. کاغذ: اصفهانی آهار مهره کشیده حنائی رنگ. خط: نستعلیق یک دانگ، کتابت جلی متوسط. اسم کاتب و تاریخ کتابت: ندارد.

توضیحات: ترتیب تدوین اشعار حافظ در این نسخه چنین است: غزلیات (مردف) یک مخمس، قصائد، ساقی نامه، رباعیات و دو قطعه. کتابت این نسخه در اواخر قرن سیزدهم هجری قمری صورت گرفته است.

پشت صفحه اول: بسالهای ۱۲۸۲ و ۱۳۲۲ به ترتیب از عرض کتابخانه مبارکه گذشته است. سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار مشهود است.

صفحات: مجدول کمند کشی زرین بند مشکی است. در پیشانی صفحه اول یک سرلوح مذهب مرصع بسیار خوب الحاقی و الصاقی است، حواشی و متن تمامی صفحات ساده، جداول بین ابیات بند زرین است.

تعداد صفحات: دارای ۳۴۳ صفحه و هر صفحه ۱۵

سطر کتابت دارد.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
پایان:

خاموش نشین که وقت خاموشی تست
دم درکش و جام عشق را پر می کن. تم
جلد: مقوای روغنی بوم عنابی منقش به انواع گل و
برگهای الوان، دو حاشیه باریک زمینه مشکی دانه
تسیحی زرین، بینهما یک حاشیه زمینه عنابی ریسه
گل و برگهای ریز الوان با پیچک های طلائی.
اندرون جلد: بوم مشکی و مذهب به شاخه و برگ مو
و خوشه های انگور، یک حاشیه مار پیچی طلائی.

۱۵- شماره ردیف ۱۶۹، شماره دفتر ۱۹۰۹

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیری بابعد
۲۷×۱۷ سانتیمتر. کاغذ: متن و حاشیه قطعه سازی
کشمیری الوان. خط: نستعلیق هندی، کتابت: جلی
خوب قدیم. اسم کاتب و تاریخ کتابت: ندارد.
توضیحات: در این نسخه بسیار ظریف و عزیز،
غزلیات و چند مثنوی کوتاه و رباعیات کتابت شده
است. دو صفحه قبل و دو صفحه آخر این نسخه چهار
مجلس مینیاتور قدیمی دارد که از یک نسخه خسته
نظامی بریده شده و باین کتاب الحاق و قطعه سازی شده
است.

پشت صفحه اول: در ظهر صفحه اول مطالبی بخط
پادشاهان هندوستان، جهانگیر شاه و شاه جهان
یادداشت شده و به مهر آنها ممهور است که عیناً عرضه
میشود (الله اکبر. در نفاست خاصه اول است این دیوان
حافظ که صفحه اول آن تصویر استاد بهزاد است و
صفحه آخر کار فرخ و چهار لوح و تحریر خط عمل یاری
مذهب، بتاریخ دوم آذرماه الهی سنه ۴ موافق چهاردهم
شعبان روز یکشنبه سنه ۱۰۱۷ داخل کتب خاصه شد.
حرره نورالدین جهانگیرین اکبر پادشاه غازی. این نسخه
خط ملا سلطانعلی و بابت باقی جان مخاطب خواجه
پسر است). (الله اکبر. الهی. این دیوان خواجه حافظ

شیرازی بتاریخ بیست و پنجم ماه بهمن مطابق هشتم
شهر جمیدالثانی سنه ۱۰۳۷ که روز جلوس مبارکست
داخل کتابخانه این نیازمند درگاه شد. حرره شهاب الدین
محمد شاه جهان پادشاه ابن جهانگیر پادشاه ابن اکبر
پادشاه غازی). در ظهر صفحه آخر این کتاب امهار و
ثبت های متعددی از کتابداران دربار سلاطین هند است
در سنوات مختلف.

این نسخه به سالهای ۱۲۳۲ و ۱۲۸۲ به ترتیب از
عرض کتابخانه مبارکه فتحعلیشاه و ناصرالدین شاه قاجار
گذشته است. ترنج تزئینی نام و القاب فتحعلیشاه و
سجع مهر ناصرالدین شاه مشهود است.

صفحات: مجدول زرین و الوان است. دو صفحه
اول متن و حاشیه مذهب مرصع ممتاز و در متن هر صفحه
چهار مصرع بآب زر کتابت دارد. اشعار در تمامی
صفحات بطرز چلیپا و چپ و راست بآب زر و سفیداب
و مرکب الوان به تفتن نگارش یافته است. و با جداول
زرین بند مشکی از هم تفکیک گشته.

تعداد صفحات: دارای ۲۳۴ صفحه و هر صفحه ۱۰
بیت کتابت دارد.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
پایان:

گرتشنه فیض حق و صدقی حافظ
سرچشمه آن ز ساقی کوثر پرس
جلد: مقوای روکش تیماج عنابی، حاشیه منگنه ای
طلا کوبیده.

اندرون جلد: کاغذ مشکی ساده.

۱۶- شماره ردیف ۱۷۰، شماره دفتر ۱۹۳۰

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیری بابعد
۳۰×۱۹/۵ سانتیمتر. کاغذ: ترمه، متن حنائی رنگ،
حواشی نباتی رنگ. خط: نستعلیق: نیم دو دانگ،
کتابت خوب. زبان: فارسی. اسم کاتب و تاریخ

کتابت: ندارد.

توضیحات: نسخه شامل غزلیات خواجه حافظ شیرازی علیه الرحمه است.

پشت صفحه اول: بسالهای ۱۲۸۲ و ۱۳۲۲ به ترتیب از عرض کتابخانه مبارکه گذشته است. سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار مشهود است.

صفحات مجدول، کمندکشی زرین بند مشکی لاجوردی و شنگرفی است. حواشی دو صفحه اول مذهب و منقش است به پیچک و اسلیمی و گل‌های زرین و الوان و یک سرلوح مذهب مرصع در زمینه طلائی با تزئینات گل و برگ‌های ریز الوان در پیشانی صفحه اول طرح است. مابقی صفحات بدون تزئین است.

تعداد صفحات: دارای ۳۳۶ صفحه و هر صفحه ۱۱ سطر کتابت دارد.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکله
پایان:

کار خود گربکرم باز گذاری حافظ
ای سا عیش که با بخت خدا داده

تمت الكتاب بعمون الله ملک الوهاب فقیری با کثرت عیال و قلت مال استکباب نمود فی شهر ذیحجه. جلد: مقوای روغنی بوم آلبالوئی، وسط ترنج دوسر ترنج چهار لچکی، زمینه طلائی منقش به گل و برگ الوان.

اندرون جلد: بوم یشمی تیره وسط یک شاخه گل نرگس مذهب.

۱۷- شماره ردیف ۱۷۱، شماره دفتر ۶۹۴

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: ربعی حجیم به ابعاد ۱۸/۵×۱۱ سانتیمتر. کاغذ: ترمه. خط: شکسته نستعلیق، کتابت خفی بسیار عالی. اسم کاتب و تاریخ کتابت: سیدعلی الحسینی شیرازی بتاریخ ۱۲۵۹ هجری قمری.

توضیحات: شامل غزلیات به ترتیب قوافی، مثنویات، ساقی نامه، ترجیعات، مخمسات، رباعیات و مقطعات است. این نسخه را کاتب جهت تقدیم به حضور سلطان محمدشاه غازی قاجار به رشته تحریر کشیده است.

پشت صفحه اول: این نسخه بسالهای ۱۲۸۲ و ۱۳۲۲ به ترتیب از عرض کتابخانه مبارکه گذشته. سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار در ظهر همین صفحه مشهود است.

صفحات: مجدول کمنددار زرین و شنگرفی است. بین السطور تمامی صفحات طلااندازی دندان‌موشی است. در پیشانی صفحه اول یک سرلوح مذهب مزدوج ممتاز کار شیراز و حواشی صفحات مزبور سرترنج سازی مذهب مرصع ممتاز است و همچنین در مقطع غزل این دو صفحه چهار لوخ مذهب مرصع نقش است. در مقطع اشعار دو لوخ مذهب طرح است، جداول بین مضارع تسمه اندازی زرین دارد.

تعداد صفحات: ۳۹۸ و هر صفحه ۱۵ سطر کتابت دارد.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکله
پایان:

مردی، ز کیننده در خیبر پرس
اسرار کرم ز خواجه قنبر پرس
گر تشنه فیض رحمتی ای حافظ
سرچشمه اوز ساقی کوثر پرس

هو الله سبحانه تعالی شانه. بجهت اتحاف و اهدای خدام پیشگاه حضور ساطع النور اعلیحضرت... السلطان بن السلطان بن السلطان بن سلطان الخاقان... محمد پادشاه غازی خلدالله قوام اقباله ودولته... تحریر این کتاب مستطاب نموده... غرقه بحر گنه سیدالعلی الحسینی الشیرازی، بتاریخ شهرذی قعدہ الحرام من

شهر سنه ۱۲۵۹.

جلد: مقوای روغنی بوم طلائی مذهب ترنج و لچک سازی ممتاز. دو حاشیه زمینه عنابی نقطه نشان زرین، بینهما یک حاشیه زمینه مشکی ریشه گل و برگ طلائی.

اندرون جلد: بوم عنابی، وسط یک درخت با شکوفه های سیب و پروانه.

۱۸- شماره ردیف ۱۷۲، شماره دفتر ۲۱۵۹

اسم کتاب: دیوان حافظ (منتخب). قطع: وزیری بابعاد ۲۷/۵×۱۶/۵ سانتیمتر. کاغذ: متن و حاشیه، متن ختائی زرافشان نخودی رنگ، حواشی سمرقندی الوان. خط: نستعلیق، کتابت عالی. اسم کاتب و تاریخ کتابت: شاه قاسم، بتاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری. توضیحات: نسخه مشتمل است بر غزلیات (به ترتیب قوافی)، ساقی نامه و رباعیات.

در این کتاب سه مجلس مینیاتور بسیار عالی طرح و نقش است و متأسفانه در غزلیات از حرف دال مقداری ناتمام و تا حرف سین افتادگی دارد. این نسخه بدستور بیرام علی چکنی نوشته شده است.

پشت صفحه اول: نسخه بسالهای ۱۲۸۲ و ۱۳۲۲ به ترتیب از عرض کتابخانه مبارکه گذشته است. سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار در دو موضع مشهود است.

صفحات: مجدول زرین و رنگین است. حواشی بعضی تشعیرسازی و برخی بطریق عکس برگردان قدیمی تزئین شده و جداول بین ابیات در بعضی صفحات تسمه اندازی زرین و حلکاری شده است. در جبین صفحه اول یک سرلوح مذهب مرصع خوب نقش است. در دو صفحه واپسین دو لچکی مذهب مرصع و همچنین جداول بین رباعیات هم مذهب و تزئینی است. جای سرسختها در زمینه طلائی نانویس است.

تعداد صفحات: دارای ۲۶۹ صفحه و هر صفحه ۱۴ سطر کتابت دارد.

آغاز:

الایا ایها الساقی ادركاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکله
پایان:

ما مست و خراب ورنند عالم سوزیم
بما ما منشین وگرنه بدنم شوی

حسب الامر نواب نامدار، عدالت شعار، سلطانی بیرام علی چکنی تحریر یافت. تمت الکتاب بعون الملک الوهاب فی تاریخ غره شهر شوال سنه ۱۰۰۳، کتبه العبد المذنب شاه قاسم الکاتب غفر ذنوبه وستر عیوبه.

جلد: مقوای ابره تیماج مشکی وسط ترنج و دو نیم ترنج و چهار لچکی منگنه ای.

اندرون جلد: میشن گلی رنگ ساده.

۱۹- شماره ردیف ۱۷۳، شماره دفتر ۲۱۶۰

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیری متوسط بابعاد ۲۲/۷×۱۴/۵ سانتیمتر. کاغذ: متن و حاشیه، متن بخارائی غبار زرافشان، حواشی اصفهانی شکری رنگ. خط: نستعلیق، کتابت بسیار عالی. اسم کاتب و تاریخ کتابت: عماد الحسنی بتاریخ ۱۰۰۳ هجری قمری.

توضیحات: نسخه شامل غزلیات (به ترتیب) مخمسات، مقطعات، ساقی نامه ها، مثنویها و رباعیات، بعلاوه در متن صفحه دوم از آغاز کتاب تصویر مینیاتور آب رنگ بسیار خوبی از جوانی است که بازی بر سر دست دارد و متأسفانه صورت جوان را عمداً محو کرده اند و بنظر میرسد که صفحه مقابل را که بطور حتم مذهب مرصع بوده از این نسخه جدا نموده اند.

پشت صفحه اول: یادداشت ها و ثبت ها و امهارا عمداً محو کرده اند و از جمله کتب اکتشافی است... فقط سجع مهر کتابخانه دولت علیه ایران ۱۳۲۹ مشهود است.

صفحات: مجدول زرین و رنگین و زوج کمند تسمه اندازی مذهب است. یک صفحه از نخستین صفحه کتاب متن و حاشیه مذهب مرصع عالی است که در

ترنج زمینه لاجوردی وسط صفحه سفیداب و خط رقاع عالی چنین رقم رفته است:

تا طبع ترا نماند پروای سخن
نامد گهری برون ز دریای سخن
وانگونه که بد رسول ما ختم رسل
بر طبع تو ختم گشت انشاء سخن

و همچنین دو صفحه اول آغاز حافظ، متن و حاشیه، مذهب و مرصع بسیار عالی که در وسط هر صفحه شش مصرع از شروع دیوان نوشته شده که متأسفانه بعضی از الفاظ و کلمات را محو کرده اند. در مابقی صفحات جداول بین ابیات تسمه مذهب منقش و سرغزلها درون کتیبه های تزئینی در زمینه طلا کشیده سفیداب تحریردار و بخط رقاع نگاشته شده است.

تعداد صفحات: ۳۳۸ صفحه، هر صفحه ۱۲ سطر کتابت دارد.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکله
(سه مصرع را زدوده اند)

پایان:

رازت که بکس نمیتوانم گفتن
هم با دل خویش گفتم آنرا تا روز
تمت الكتاب بعون الملك الوهاب فی سنه ثلاث
والف الهجرية النبویه فقیر عماد الحسنی. .
جلد: مقوای ابره چرم ساغری مشکی، وسط ترنج و
دو نیم ترنج و دو سر ترنج ضربی گل برجسته طلائی،
یک حاشیه زمینه عنابی منگنه ای گل دار، حواشی
مجدول گل ریزه.

اندرون جلد: پارچه گلی رنگ.

۲۱- شماره ردیف ۱۷۴، شماره دفتر ۳۲۸

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیری به ابعاد
۳۰×۱۹ سانتی متر. کاغذ: ترمه زرافشان کشمیری.
خط: نستعلیق نیم دو دانگ، کتابت جلی خوب. اسم

کاتب و تاریخ کتابت: احمد بن میرزا کاظم تهرانی،
بتاریخ ۱۲۲۰ هجری قمری.

توضیحات: شامل غزلیات، مثنویات، مغنی نامه،
مخمسات، رباعیات، قصائد، ترجیعات و مقطعات
است. غزلیات این دیوان به نشر فارسی شرح و تفسیر
گردیده که نام شارح و مفسران معلوم نیست. این نسخه
بدستور عبدالعزیزخان کتابت و بطوریکه در ذیل صفحه
آخر کتاب قلمی شده بتاریخ بیست و پنجم شهر
شوال المکرم ۱۲۷۴ توسط سردار حیدرخان فرزند سردار
رحم دل خان بملیغ دویت و پنجاه تومان رایج کابلی
هدیه گردیده است.

پشت صفحه اول: سجع مهر کتابخانه دولت علیه
ایران ۱۳۲۹. در همین صفحه ذکر شده که این نسخه از
کتابخانه اندرون است.

صفحه اول و دهم: مجدول کمندار زرین و
لاجوردیست. متن این دو صفحه غزل اول دیوان حافظ
بمطلع الا یا ایها الساقی... مذهب مرصع طرح
ترنج سازی و سبک کار کشمیر است. بین السطور
طلاندازی، دندان موشی زوج تحریر مشککی است و در
حاشیه این دو صفحه شش لچک مرصع مذهب دارد.

مابقی صفحات: مجدول کمندار زرین و
لاجوردیست، حواشی بدون تزئین است و در بعضی
صفحات شرح و تفسیر غزلیات را بطور مورب کتابت و
جملات و مطالب مورد بحث به سرخی نوشته شده است.
در حواشی تمامی صفحات سرلچک تزئینی گل زرین
دارد. حواشی متصل به متن در تمامی صفحات
تسمه اندازی زرین با گل های داودی طلائی تزئین شده
است، اشعار متن بوسیله یک جدول طولی تسمه اندازی
زرین بدو مصرع تقسیم شده است. تعدادی از سرآغاز
غزلیات و دیگر اشعار با کتیبه های بازوبندی وسط
طلاپوش دو طرف مذهب مرصع آراسته و زینت یافته
است.

تعداد صفحات: دارای ۷۳۶ صفحه و هر صفحه ۱۱

تصویر نقشی یک مجلس از دیوان حافظ کار سلطان محمد

سطر کتابت دارد، در متن و بین، ۱۶ و ۳۹/۵ سطر در حواشی.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادرکاساً وناولها که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکله

آغاز شرح غزلیات: دانا و آگاه باش یا ایها الساقی، ای هرکدامی نوشاننده، ادرکاساً، بگردان پیاله را، وناولها، و بنوش و بنوشان آنرا... پایان غزلیات:

چون نیست نقش دوران در هیچ حال ثابت حافظ مکن شکایت تا می خوریم حالی

یعنی چون نقش دوران در هیچ حال ثابت نیست بلکه پیوسته از حالی به حالی گردنده است، پس ای حافظ از حال دوران شکایت مکن و بیا تا می معرفت با محبت فی الحال بخوریم که آن هرگز متغیر و مبتدل نشود اگر چه دوران مبتدل شود، والله اعلم بالصواب منه المبدء والیه المآب تم. حسب الفرمایش عالیجاه رفیع جایگاه... جامع المعقول والمنقول وحاوی الفروع والاصول خان ذیشان رفیع مکان یعنی عبدالعزیزخان... فقیر حقیر سراپا تقصیر احمد بن میرزا کاظم تهرانی، این دیوان فرخنده عنوان خواجه حافظ شیرازی را در کمال ملال و کلال خاطر پریشان احوال در روز پنجشنبه بیست و یکم شهر ذی الحجة سنه ۱۲۲۰ قلمی نمود.

پایان نسخه:

آنکه از سر غیب گسوید راز

هست دیوان حافظ شیراز

تمت الکلام بعون الملک الوهاب.

جلد: مقوای روکش چرم ساغری مشکی وسط و طرفین سه گل مدور بزرگ و کوچک طلائی حاشیه مجدول کمندار زرین ریشه برگ طلائی.

اندرون جلد: چرم گلی رنگ، مجدول کمندار زرین، وسط یک گل توری شکل زرین با دو شاخه گل کوچک در طرفین.

۲۱- شماره ردیف ۱۷۵، شماره دفتر ۳۳۷

اسم کتاب: دیوان حافظ. قطع: وزیرری بابعاد ۲۰×۳۲ سانتیمتر. کاغذ: متن و حاشیه: *خانبالغ نخودی رنگ، حاشیه اصفهانی ضخیم رنگ کرده زرافشان. خط: نستعلیق نیم دو دانگ، کتابت خوب و قدیمی. اسم کاتب و تاریخ کتابت: ندارد.

توضیحات: شامل غزلیات، ساقی نامه، مغنی نامه و رباعیات است که در صحافی بطور مشوش و نامرتب تنظیم گردیده است. یک مجلس مینیاتور آبرنگ صحنه شکارگاه در پشت صفحه دوم طرح است و اطراف آن مذهب مرصع بسیار عالی و صفحه اول این نسخه ساقط است.

پشت صفحه اول: نوشته است باین شرح (دیوان خواجه حافظ خط خوش نویس بتاريخ شهر ربیع الاول سنه ۱۲۳۲ از عرض کتابخانه شاهنشاهی روحی فداه گذشت سجع مهر عبدالوهاب الموسوی)، سجع مهر مشیرالسلطنه ۱۳۲۲.

صفحه اول و دوم: مجدول کمندکشی زرین بند لاجورد و شننگرفی است. حواشی این دو صفحه تشعیرسازی و درپیشانی صفحه اول، یک سرلوح مذهب مرصع مزدوج بسیار عالی دارد که در ترنج وسط سرلوح در زمینه لاجورد به قلم ثلث و آب زرنوشته شده (فأءله خیر حافظا). بین السطور این دو صفحه طلااندازی دندان موشی زوج تحریر مشکی و منقش به ریزه گل و برگهای الوان است. در سمت راست سرلوح میان یک ترنج تزئینی طفرائی نام و القاب فتحعلیشاه قاجار نوشته شده و سجع مهر ناصرالدین شاه قاجار در ذیل آن است.

مابقی صفحات: مجدول به زر و لاجورد و شنگرف است. حواشی زرافشان و متن ساده، اشعار بوسیله جدول طولی تسمه ای مذهب و منقش به دو مصرع تقسیم شده. سرغزلها و عناوین اشعار در جداول کنیبه ای بازوبندی دو طرف مذهب مرصع به سفیداب نگاشته شده.

تعداد صفحات: دارای ۳۰۶ صفحه هر صفحه ۱۳

تصویر نقاشی یک مجلس از دیوان حافظ کار سلطان محمد

سطر کتابت دارد.

آغاز:

الا يا ايها الساقى ادر كاساً وناولها
كه عشق آسان نمود اول ولى افتاد مشكلها

پایان:

تمنای من از عمر و جوانی
وصال تست وانگه زندگانی

جلد: مقوای روکش تیماج قهوه ای ضربی با نقش
پنج ترنج و هشت نیم ترنج و لچکی طلاپوش، گل و بوته
با اسلیمی زرین برجسته.

اندرون جلد: بوم ضربی طلاپوش گل و اسلیمی بند
رومی برجسته، وسط ترنج و دو سر ترنج و چهار لچک
ترنج سوخت معرق، حواشی کتیبه ای بازوبندی، سوخت
معرق فرسوده و کهنه.

نسخ خطی دیوان حافظ در کتابخانه آستان قدس رضوی^۲

۱- دیوان حافظ شیرازی، شماره ردیف ۳۸۶،
شماره ثبت دفتر ۴۶۲۶.

از خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی است و
از غزلیات شروع میشود.

آغاز: الا یا ایها الساقی... الخ.

انجام: دم درکش و جام باده را پر می کن.

نستعلیق اسمعیل بن حسینقلی شریف شیرازی، مورخ
ذیحجه ۱۳۱۱، کاغذ نخودی آهار مهره، جدول بتحریر و
زر و لاجورد، جلد تیماج گلی، ۱۵ سطر ۱۸/۲×۱۱/۲،
۲۰۲ برگ ۱۷/۵×۲۵ وقفی نائینی.

۲- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۸۷، شماره ثبت
دفتر ۴۶۲۷.

آغاز: «مانند پیش».

انجام: دردست کنون که جرعه می داری.

نستعلیق خوش از اواخر قرن دهم و اوائل قرن
یازدهم، کاغذ متن و حاشیه، متن نخودی، حاشیه سفید،

تذهیب دو صفحه اول و نیمی از سرلوح ساخت دوره
قاجاریه، جدول به تحریر وزر و شنگرف و زنگار و
لاجورد، سرغزلها مذهب با عبارات: «ایضاً من فواید
حالاته وایضاً من فیوضات کماله وایضاً من اشعه لمعانه
وایضاً من مطالع انواره» و مانند اینها، که با خط ثلث
یکی بشنگرف و یکی به لاجورد نوشته شده است. جلد
روغنی دورو، بیرون گل و بوته و درون یک شاخه گل،
نوع کار متوسط، ۱۲ سطر ۱۶/۸×۶/۲، ۱۸۷ برگ
۱۳/۸×۲۴/۳، وقفی نائینی.

۳- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۸۸، شماره ثبت

دفتر ۴۶۲۸.

از قصائد شروع میشود و ناقص الاخر است.

آغاز: جوزا سحر نهاد حمایل برابرم.

انجام: نام تو میان عاشقان زان تیرند.

نستعلیق قرن دوازدهم، با دو سر لوح به زر و شنگرف
و لاجورد، یکی در آغاز قصائد و یکی در آغاز غزلیات،
دو صفحه اول قصائد و غزلیات مذهب، کاغذ نخودی،
جدول به تحریر وزر و شنگرف و لاجورد، جلد چرمی
ضربی قهوه ای، ۱۴ سطر ۱۵/۷×۷/۸، ۲۰۳ برگ
۱۳×۲۲/۸، وقفی نائینی.

۴- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۸۹، شماره ثبت

دفتر ۴۶۲۹.

از دیباچه شروع میشود.

آغاز: حمد و ثنای بیعد و سپاس بی قیاس خداوندی
را.

انجام: دم درکش و جام باده را پر می کن.

شکسته نستعلیق مورخ ۱۲۷۱، با دو سر لوح متوسط
به زر و شنگرف و لاجورد، دو صفحه اول دیباچه و
غزلیات بین السطور طلااندازی، کاغذ نخودی فرنگی،
جدول به تحریر وزر و لاجورد، جلد چرمی نارنجی
زرکوب ساخت اروپا، لبه اوراق زرین، ۱۷ سطر
۱۵/۲×۷/۲، ۲۰۲ برگ ۱۳/۳×۲۲/۵، وقفی نائینی.

۵- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۰، شماره ثبت

دفتر ۴۶۳۰.

از غزلیات شروع میشود.

آغاز: الا یا ایها الساقی... الخ.

انجام: دم درکش و جام عشق را پرمی کن (کذا).

نستعلیق مورخ ۱۲۲۲، با یک سرلوح متوسط

لک دیده به زر و شنگرف و لاجورد، دو صفحه اول

مذهب، کاغذ نخودی، جدول بتحریر و زر، جلد روغنی

زخمی، ۱۵ سطر ۷/۶×۱۴/۸، برگ ۱۶۴ بزرگ

۸/۴×۲۰/۱۴، وقفی نائینی.

۶- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۱، شماره ثبت

دفتر ۴۶۳۱.

از دیباجه شروع میشود.

آغاز: حمد بی حد و ثنای بی عد و سپاس بی قیاس.

انجام: دم درکش و جام عشق را پرمی کن (کذا).

شکسته نستعلیق خوش محمد رحیم، مورخ پنجشنبه

نهم جمادی الاخره سال ۱۲۱۱، دارای دو سرلوح یکی

در آغاز دیباجه و یکی در آغاز غزلیات، دیباجه دیوان از

عبارت: «وما یناطق عن الهوی» تا این بیت از قصائد:

«خداوندا تو داناتی بهرحالی توانائی» افتاده است، دو

صفحه اول غزلیات تمام تذهیب، کاغذ نخودی آهار

مهره، جدول بتحریر و زر، جلد چرمی خرمائی ضربی،

۲۰ سطر ۵/۶×۱۵/۸، برگ ۱۶۸، ۱۳×۲۰/۸، وقفی

نائینی.

۷- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۲، شماره ثبت

دفتر ۴۶۳۲.

از غزلیات شروع میشود.

آغاز: الا یا ایها الساقی... الخ.

انجام: سرچشمه آن زساقی کوثر پرس.

شکسته نستعلیق خوش و استادانه از میرزا محمدعلی

شکسته نگار شیرازی، مورخ دهم رجب ۱۲۷۶ که بدستور

سلطان مراد میرزا حسام السلطنه فرمانفرمای فارس نوشته

شده است.

این نسخه از آغاز تا انجام دارای تذهیب و ترصیع

پرکار و نفیس است. در متن و در دو صفحه اول حاشیه و

سرلوح نیز علاوه است، جدولهای حدفاصل رباعیات

تماماً باطلاپر شده و حدفاصل هرغزلی دوترنج ظریف

است. کاغذ نخودی، جلد روغنی عالی با نقش گل و

بلبل که در اصل دور و بوده و در پاریس رو جلد چرمی

نصب شده است، ۱۴ سطر ۵/۳×۱۱/۵، برگ ۲۰۷ بزرگ

۸/۷×۱۸/۱۱، وقفی نائینی.

۸- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۳، شماره ثبت

دفتر ۴۶۳۳.

از دیباجه شروع میشود و ناقص الاخر است.

آغاز: حمد بی حد و ثنای بی عد و سپاس بی قیاس.

انجام: کس صبح بسی دید که ما دم نزنیم.

نستعلیق خوش، تحریر قرن یازدهم، صفحه اول

نویس از قرن چهاردهم، دارای یک سرلوح به زر و

لاجورد و شنگرف در آغاز غزلیات، کاغذ نخودی آهار

مهره با افشان زر، جدول به تحریر و زر و لاجورد، جلد

روغنی دورو، بیرون گل و بوته، درون یک شاخه گل،

۱۲ سطر ۶/۴×۱۱/۷، برگ ۲۸۷، ۱۰/۸×۱۷/۲، وقفی

نائینی.

۹- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۴، شماره ثبت

دفتر ۴۶۳۴.

از دیباجه شروع میشود و ناقص الاخر است.

آغاز: حمد بی حد و ثنای بی عد و سپاس بی قیاس.

انجام: وان خون زره دو دیده ام بیرون کرد.

نستعلیق خوش بقلم غبار، تحریر قرن یازدهم، با سه

سرلوح ظریف به زر و لاجورد و شش صفحه تمام

تذهیب، در آغاز دیباجه و قصائد و غزلیات با نقش

اسلمی به زر و لاجورد و تشعیر، کاغذ نخودی، جدول به

تحریر و زر و لاجورد، جلد روغنی نفیس و دورو، بیرون

گل و بلبل، درون یک شاخه گل، ۱۵ سطر

۴/۱×۱۱/۵، برگ ۲۱۶، ۹/۷×۱۷/۳، خریداری در

مردادماه ۱۳۱۱ شمسی.

۱۰- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۵، شماره ثبت

دفتر ۷۰۲۱.

از غزلیات شروع میشود.

آغاز: الا یا ایها الساقی... الخ.

انجام: یعنی که دو بشنوویکی بیش مگوی.

نسخه کوچک بغلی، نستعلیق، قرن سیزدهم، با یک سرلوح به زر و شنگرف و لاجورد، دو صفحه اول مذهب، جلد روغنی زمینه مشکی با گلهای زرین، کاغذ شگری فرنگی آهار مهره، جدول به تحریر وزر، ۱۲ سطر ۳/۳×۶/۲، ۱۶۰ برگ ۵/۷×۸/۷، وقفی ملکزاده کوثر.

۱۱- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۶، شماره ثبت

دفتر ۸۳۶۷.

از غزلیات شروع میشود و ناقص الاخر است.

آغاز: مانند پیش.

انجام: با ما منشین و گرنه بدنام شوی.

شکسته نستعلیق قرن دوازدهم، صفحه اول دارای سرلوح و تذهیب به زر و شنگرف و لاجورد، کاغذ نخودی آهار مهره، جدول به تحریر وزر و لاجورد، جلد روغنی دورو و زخمی، بیرون گل و بوته با زمینه ارغوانی، درون گل و بوته و پرند در میان ترنج، طرفین گل و برگ زرین با زمینه مشکی، ۱۴ سطر ۷/۴×۱۳/۷، ۲۳۲ برگ ۱۳×۲۰/۴، وقفی یارمحمدخان افشار.

۱۲- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۷، شماره ثبت

دفتر ۴۶۳۵.

با دیباچه محمد گلندام است.

آغاز: حمد بی حد و ثنای بی عد و سپاس بی قیاس.

انجام:

بازای که بی روی نوای نور دو دیده

سیلاب ز چشم من سرگشته روانست

شکسته نستعلیق متوسط با رقم مزور درویش به

عبارت ذیل:

«حسب الخواش جناب ستوده مآب، میادی آداب،

گل گلستان خوش آوازی و عندلیب بستان نغمه پردازی،

مخدومی ملاذی درویش طرب، بنده اخلاص کیش عبدالمجید درویش مرقوم قلم شکسته رقم گردانید» مورخ ۱۲۷۰، دارای دو سرلوح و شش مجلس تصویر خوش قلم ولی با رنگهای تند، تمام کتاب مجدول و مذهب است و نیسی از حواشی آن از پنجم اسفند ۱۳۳۸ تا این تاریخ (شهریور ۱۳۴۵ شمسی) بدست آقای بروسان مذهب کتابخانه تذهیب شده است. کاغذ نخودی آهار مهره، جلد ضربی معرق، ۱۲ سطر ۶/۵×۱۱/۷، ۲۴۷ برگ ۱۱/۳×۱۶/۸، وقفی نائینی.

۱۳- دیوان حافظ، شماره ردیف ۳۹۸، شماره ثبت

دفتر ۸۳۱۹.

از غزلیات شروع میشود و بعضی از اوراق میان آن

افتاده است.

آغاز: شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل.

ابیات اوائل این غزل در میان دو ترنج به تشعیر وزر

نگاشته شده بوده و اکنون محو شده است.

انجام:

تمنای من از عمر و جوانی

وصال تست وانگه زندگانی

نستعلیق اوائل قرن دهم هجری، کاغذ نخودی، مجدول، دو صفحه اول تمام تذهیب بوده و قسمتی از آن ضایع شده است. حواشی دو ثلث از نسخه را آقای هاشم ظریف نقاش و مذهب سابق کتابخانه نقاشی کرده است. جلد چرمی ماشی ضربی، ۱۴ سطر ۶/۴×۱۳/۷، ۱۳۱ برگ ۱۳×۲۲/۲، وقفی حاج میرزا علی اکبر خان عیبی در تیرماه ۱۳۳۱ شمسی.

نسخ خطی دیوان حافظ در کتابخانه ملی تبریز

اهدائی مرحوم حاج محمد نجوانی^۳

۱- شماره ردیف ۴۷۰، شماره دفتر ۲۷۰۴.

اسم کتاب: دیوان حافظ. اسم مؤلف و زمان

تألیف: شمس الدین محمد بن شیخ کمال الدین مشهور به

حافظ و خواجه حافظ یا مطلقاً خواجه شیرازی متوفی در

۵۷۹۲ ق). فصول و ابواب: شامل غزلیات و رباعیات شاعر است.

آغاز:

الا یا ایها الساقی ادركاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکها
انجام:

قسام بهست و دوزخ آن لطف خدای
ما را نگذارد که در آنسیم زیبای
تا کی رود این گرگ ریائی بگذار
سر بنجه شیرافکننت ای مرد خدای
نوع خط: نسخ. ورق ۱۷۶. نوع کاغذ: فرنگی.
سطر: ۱۴-۱۳. نوع جلد: چرمی. اندازه جلد:
۱۳/۵×۲۱. آرایش و یادداشتهای تاریخی: مجدول،
مذهب.

۲- شماره ردیف ۴۷۱، شماره دفتر ۲۷۵۹
اسم کتاب: دیوان حافظ. رجوع کنید به شماره
۲۷۰۴.

آغاز: هوالباقی: بر ضمیر منیر هوشمندان با فطانت و
ذکا و متعشان رحیق تحقیق مدعا مخفی نمائاد...
دیوان اکمل العرفا و... الا یا ایها الساقی ادركاساً
وناولها....

انجام:....

بر حافظ خود چه میفشانی
هر حکم که بر سرم برانی
فی ختم الکتاب:

چه خوش شعر بست الحق شعر حافظ
که دارندش چو جان با دل برابر
السهی روضه اش بر نور بادا
بدان وجهی که خود دانی بکوثر
نوع خط: نستعلیق. کاتب: حسینعلی کاتب خوئی
ابن مرحوم محمدعلی. تاریخ: ۱۸ رجب ۱۲۱۹. ورق:
۲۲۵. کاغذ: فرنگی. سطر: ۱۴. جلد: چرمی ضربی.
اندازه جلد: ۲۰/۵×۱۳/۵. آرایش و یادداشتهای

تاریخی: مجدول، رئوس مطالب و بعضی سطور مقدمه
و خاتمه و ابیات الحاقی با شنگرف نوشته شده است.

۳- شماره ردیف ۴۷۲. شماره دفتر ۲۸۹۷

اسم کتاب: دیوان حافظ. رجوع کنید به شماره
۲۷۰۴. فصول و ابواب: شامل قصائد، غزلیات،
رباعیات، مثنوی و ترکیب بند.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بی عد و سپاس بی قیاس
حضرت خداوندی را....
انجام:

نه دولت دنیا به ستم میارزد
نه لذت عیشش به الم میارزد
نه هفت هزار سال شادی جهان
با محنت هفت روزه غم میارزد
خط: نستعلیق شکسته. ورق: ۲۱۹. کاغذ: فرنگی.

سطر: ۱۳. جلد: چرمی. اندازه ۱۵×۱۰/۵. آرایش و
یادداشتهای تاریخی: مجدول، مذهب و دارای چهار
سرلوح و آخر مقدمه مثنوی و آغاز قصائد و غزلیات.

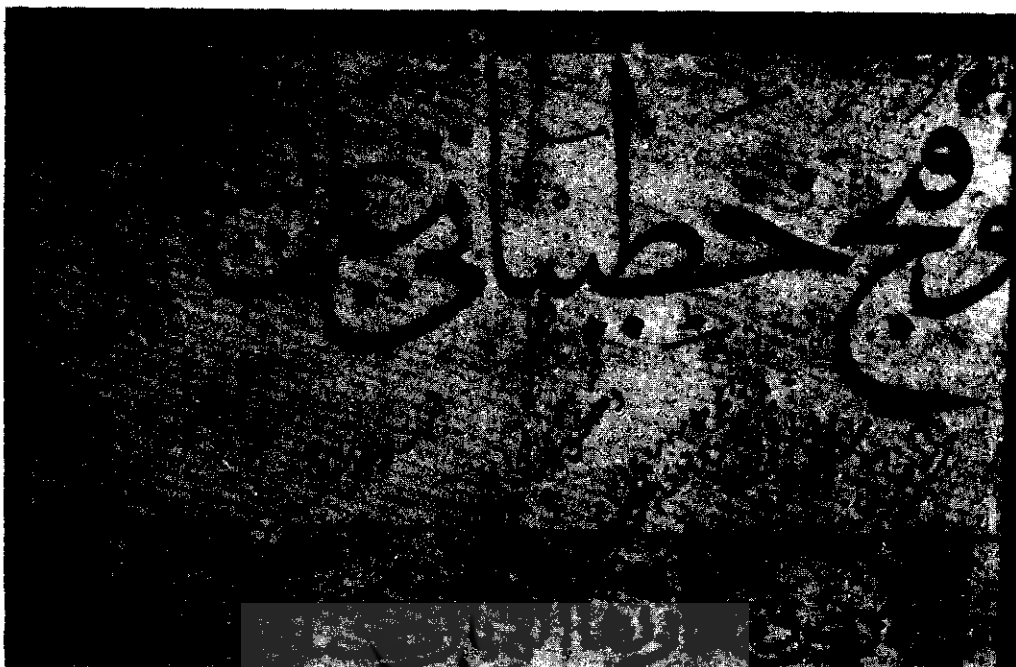
۴- شماره ردیف ۴۷۳، شماره دفتر ۳۶۲۵.
اسم کتاب: دیوان حافظ. رجوع کنید به شماره
۲۷۰۴

فصول و ابواب: شامل غزلیات و مثنوی و ترجیع و
ترکیب بند و رباعیات شاعر.

آغاز: الا یا ایها الساقی....

انجام:

چشم تو که سحر بابلست استادش
حقا که فسانه ها رود از یادش
وان گوش که حلقه کرد در گوش جمال
آوازه در نظم حافظ بادش
خط: نستعلیق زیبا. کاتب: قاسم علی بن حیدر.
تاریخ: ۹۶۳ ه. ق. ورق: ۱۵۲. کاغذ: سمرقندی.
سطر: ۱۷-۱۶. جلد: چرمی سوخته. اندازه جلد:
۱۵/۵×۲۴/۵.
آرایش و یادداشتهای تاریخی: مجدول، مذهب و

۷۳۱۴

آغاز: بسمله، الا یا ایها الساقی... الخ.
انجام موجود:

**چو در خاک مصللاً ساخت منزل
بسجوتاریخش از خاک مصللاً تمت**

نستعلیق اوائل سده دوازدهم، عنوانها شنگرف،
کاغذ کشمیری، ۲۳۷ برگ، ۱۵ سطر ۱۷×۹، جلد
مقوایی روکش کاغذ چینی با عطف و گوشه پارچه سبز
۲۴×۱۵، اهدائی سیدعباس افتخاری مهریزی.

۲- دیوان حافظ، شماره ردیف ۲۱۵۷، شماره

عمومی ۱۰۶۸

نستعلیق. (آغاز: حماك الله عن الشر النوائب
جزاك الله فی الدارين خیراً.)

انجام: این نصیحت زمن گوش کن جمله هیچ
است می نوش کن!؟ کاغذ اصفهانی ۲۱۴۰ برگ، ۱۱
سطر ۱۳×۸، جلد تیماجی تریاکی ۲۰×۱۵/۵.

دارای یک قطعه سرلوح خیلی زیبا و یادداشت تملکی
بخط زیبای مرحوم حسنعلی خان امیرنظام گروسی که از
مهرة خوش نویسان و ادبای عصر خود بود بشرح آتی «در
ایامی که با لقب امیرنظامی به پیشکاری کل مملکت
آذربایجان و خدمت آستان مبارک حضرت امجد ارفع
والا شاهزاده اعظم اکرم مظفرالدین میرزا ولیعهد دولت
علیه ایران مامور و در دارالسلطنه تبریز مقیم و متوقف بودم
این کتاب دیوان حافظ را که خط قاسم علی بن حیدر
است با یک جلد بوستان خط میرعلی کاتب به بیست و
پنج تومان ابتیاع کردم و در پشت آن بوستان نیز همین
کلمات و عبارات مسطور است، بتاریخ شهر رجب هزار و
سیصد و دو» دیده میشود که با مهری به سجع «حسنعلی
۱۲۹۳» مهرور است.

**نسخ خطی دیوان حافظ در کتابخانه وزیری
یزد (وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی)^۴**

۱- دیوان حافظ، شماره ردیف ۷۴۲ شماره عمومی

۳- دیوان حافظ، شماره ردیف ۲۱۹۲، شماره عمومی ۱۵۵۴۳

نستعلیق، (آغاز موجود: خفته بر سنجاب شاهی نازیبی را چه غم.

انجام موجود: تا گل به شکر خنده دهان باز کند). متن در دو جدول زرین، کاغذ اصفهانی، ۱۳۱ برگ، ۱۴ سطر ۵×۷/۱۲، جلد مقوای روکش کاغذ رنگین، عطف تیماج قرمز، درون کاغذ سفید صحافی شده ۱۹×۱۲. اهدائی مؤسس.

۴- دیوان حافظ، شماره ردیف ۲۶۹۹، شماره عمومی ۱۱۲۴۷.

نستعلیق، آغاز مقدمه دارای سرلوحه زر و شنگرف و لاجورد و زنگار و سفیداب و مشکى و غیره با تشعیر و تحریر صفحه اول و دوم، آغاز متن زرافشان غباری، دارای حاشیه که با گل و بوته‌های زرین و شنگرف و لاجوردی و زنگار مشکى و زرد و سفیداب زینت یافته. صفحه پنجم بین سطور طلااندازی شکل چهارگوشه متن دیده میشود، تمام صفحات دارای جدول زر و لاجوردی و کمند و جمعاً دارای چهارده مینیاتور بسیار ممتاز مشتمل بر اشکال درختان و حیوانات و مناظر طبیعى و مجالس طرب میباشد. کاغذ اصفهانی آهار مهره، ۲۲۴ برگ، ۱۴ سطر ۵×۷/۱۴، جلد مقوای روغنی با گل و بوته‌های رنگارنگ و حاشیه با گل و بوته زر و شنگرف و لاجوردی و غیره، درون روغنی با گل و بوته و یک سرو رنگارنگ و حاشیه با گل و بوته باندازه ۲۳×۱۴، اهدائی آقای محمد هراتی.

نسخ خطی دیوان حافظ در کتابخانه ملی^۶

۱- شماره ردیف ۱۰۴۷/ف

دیوان حافظ. از خواجه شمس‌الدین محمد حافظ

شیرازی، تألیف: قرن هشتم ه. ق.

آغاز: بسمله،

الایا ایها الساقی ادرکاساً وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
انجام:

این یک دونفس که درنت عاریتست
با عاریتی عارنباید زیست (کذا؟)
پایان نسخه: تمت الكتاب بعون الملک، الوهاب فی
شهر جمادى الاخر سنه ۱۲۵۸.

نستعلیق بد، جمادى الاخر ۱۲۵۸ ه. ق. ساده.
جلد: تیماج مشکى، یک لائی، ۲۱/۵×۱۶، کاغذ
فرنگی، آبی، ۶۷ برگ ۱۳ سطر کامل، ۱۴×۹. ۶۸/ق.
۲- دیوان حافظ بشماره ۲۳۱۵/ف، از خواجه
حافظ، زمان تألیف: قرن هشتم ه. ق.

این دیوان بدین شرح در این نسخه تنظیم یافته است:
از صفحه ۱ تا ۸ مقدمه، از ۹ تا ۲۴ قصائد، از ۲۵ تا ۳۰۴
غزلیات، از ۳۰۴ تا ۳۳۴ قطععات، از ۳۳۴ تا ۳۳۷
ترجیع بند، از ۳۳۷ تا ۳۴۰ مخمس، از ۳۴۰ تا ۳۵۶
رباعیات.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد و سپاس بی قیاس
خدائی را که جمع دیوان حافظ... الخ.
پایان:

آنروز بدان عاشقى سوخت دلم کز عالم ووز آدمش آثار نبود

نستعلیق نسبتاً خوش، ۱۰۳۱ ه. ق. محمد صالح بن
میرزا عنی خاتون آبادی، سرلوحه مذهب زر و شنجرف و
لاجورد و سبز (در صفحات ۱ و ۹) جدول دورسطور زر و
مشکى و آبی، جدول خارجی زر و مشکى، میان
مصاریع دو جدول زر و مشکى. جلد: نقاشی بوم قهوه‌ای
با گل و بوته زر و شنجرف و لاجورد و تریاکی، اندرون
بوم قرمز، گل و بوته زر مقوای ۲۵×۱۳. کاغذ اصفهانی
۱۴/۵×۱۶. ۱۷۸ برگ، ۱۷ سطر کامل، ۱۷۱۶/د.

۳- شماره ۲۴۹۸/ف، دیوان حافظ، از خواجه

شمس‌الدین حافظ، زمان تألیف قرن هشتم ه. ق.

از ابتدای دیوان چند قصیده افتاده است و از برگ ۱

تا ۲۰۰ غزلیات، از ۲۰۲ تا ۲۲۱ قطعات، از ۲۲۱ تا ۳۳۰ مثنویات، از ۳۳۰ تا آخر رباعیات.

آغاز:

ز روی دولت دشمنان چه دریابد
چراغ مرده کجا، شمع آفتاب کجا!

پایان:

گرتشنه فیض رحمتی ای حافظ
سرچشمه آن ز ساقی کوثر بر سر

نستعلیق خوش، احتمالاً قرن دوازدهم ه. ق،
اول و آخر افتاده، جدول دور سطور زر و مشکی و قرمز و
آبی و سبز، میان مصاریع دو جدول زر و مشکی و آبی
که در میان آن گل و بوته زر و آبی، در هر صفحه چهار
مصرع آخر حمایلی در مستطیل مذهب گل و بوته زر و
مشکی و قرمز و سبز. جلد: تیماج مشکی ترنج و
نیم ترنج، منگنه زراندود، کوبیده، مقواتی ۲۶×۱۵/۵.
کاغذ: بخارانی (متن)، ۱۵/۵۸، ۲۳۸ برگ، ۱۴ سطر
کامل. ۶۸۹/د.

۴- شماره ۱۲۴۸، ف دیوان حافظ

از خواجه شمس الدین حافظ شیرازی، زمان تألیف
قرن هشتم ه. ق.

تبویب این دیوان بدین شکل است: از صفحه ۱ تا
۲۰ قصائد، از ۲۱ با یک سرلوحه زر و بنفش و قرمز و
آبی، آغاز غزلیات تا صفحه ۴۹۴، از صفحه ۴۹۵ با یک
سرلوحه مقطعات تا صفحه ۵۵۳، از صفحه ۵۵۴
رباعیات تا آخر دیوان.

آغاز: بسمله

مقدری که ز آثار صنع کرده اظهار
سپهر و مهر و مه و ماه و لیل و نهار
پایان:

خاموش نشین که وقت خاموشی تست

دم درکش و جام عشق را پر می کن

نستعلیق نسبتاً خوش قرن دهم ه. ق. سرلوحه مذهب
زر و شنجرف و لاجورد و سبز کار محمود مذهب، اول و

آخر نونویس بقلم میرزا علی نقی خوش نویس بسال
۱۳۳۵ ه. ق. جدول دور سطور زر و سیاه و آبی، میان
مصاریع دو جدول زر و سیاه. جلد: تیماج قرمز کوبیده
مقواتی ۱۶۰×۸۵. کاغذ: دولت آبادی و فرنگی
۱۰×۵۰. ۲۸۶ برگ، ۱۲ سطر کامل. ۶۳۲/د.

۵- شماره ۲۸۳۶، ف، دیوان حافظ

از خواجه شمس الدین حافظ، زمان تألیف قرن هشتم
ه. ق.

این دیوان در این نسخه چنین تنظیم شده است: از
صفحه یک تا ۸ مقدمه نثری، از ۱۰ تا ۲۰ قصائد، از ۲۲
تا ۳۲۶ غزلیات، از ۳۲۷ تا ۳۴۲ مثنویات، از ۳۴۳ تا
۳۴۵ ترجیع بند، از ۳۴۶ تا ۳۴۸ مقطعات، از ۳۴۹ تا
۳۸۶ رباعیات.

آغاز: بسمله، حمد بیحد و ثنای بیعد حضرت
خداوندی را که جمیع دیوان حافظان... الخ.
پایان:

الهی روضه اش پر نور بسا دا

بدان وجهی که خود داری نکوتر

نستعلیق ۱۱۰۷۰ ه. ق. عبارات عربی با مرکب قرمز،
ابیات هر بیت در یک سطر، بیت آخر هر مصرع در یک
سطر. جلد: مقواتی، رویه گالینگور مشکی، عطف
تیماج قرمز ۲۳×۱۴. کاغذ: فرنگی ۱۵×۸. ۳۸۶
صفحه، ۱۵ سطر کامل. ۲۱۹۹/د.

مهدی صدری

حواشی

۱. فهرست نسخ خطی دیوانهای موجود در کتابخانه سلطنتی سابق.
۲. فهرست نسخ خطی کتابخانه آستان قدس رضوی.
۳. فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی تبریز.
۴. فهرست کتب خطی کتابخانه وزیری یزد.
۵. نام کاتب و تاریخ تحریر و آغاز و انجام این نسخه در فهرست کتب خطی کتابخانه وزیری یزد معرفی نشده است.
۶. فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی.